

УДК: 329.455

Давидович С. Н., старший викладач кафедри політології, соціології і права, Давидович К. І., студентка 5 курсу ФБА АБС (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ЯК ОДНА ІЗ ОЗНАК ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуті особливості й тенденції розвитку багатопартійності в українському суспільстві. Багатопартійність визначається одночасно як одна з умов і гарантія демократизації держави, наголошується на необхідності ліквідації тих негативних явищ, які гальмують розвиток багатопартійної системи.

В статье рассмотрены особенности и тенденции развития многопартийности в украинском обществе. Многопартийность определялась одновременно как одно из условий и гарантий демократического государства, указывается необходимость ликвидации тех негативных процессов, которые тормозят развитие многопартийной системы.

The article deals with peculiarities and tendencies of multipartism development in Ukrainian society. Multipartism is defined as one of the conditions and guarantee of state democratization. The article emphasizes on necessity of liquidation of negative events which slow down the multipartism system development.

Ключові слова: партія, держава, суспільство, демократія, багатопартійна система, громадянин, політична активність, вибори.

Метою статті є дослідження умов і факторів формування партійної системи в контексті політичних змін, які відбуваються в українському суспільстві.

Дана тема сьогодні активно досліджується українськими науковцями на основі аналізу партійних систем у західних демократіях і особливостях формування багатопартійних систем у перехідних суспільствах. Так, цій проблемі присвячені праці Д. Арабаджієва, О. Бойко, Л. Дунаєвої, В. Кременя, Ю. Римаренка, Ф. Рудича, О. Стаценко, В. Ткаченка, В. Шаповала [1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12].

На сучасному етапі в Україні відбуваються реформаційно-трансформаційні процеси у сфері реалізації державної влади. Специфіку розвитку державної влади в посттоталітарних державах розкриває плюралізм підходів і тлумачень посттоталітарних, перехідних суспільств, які демонструє сучасна політична думка – і українська, і зарубіжна. Дослідження пока-

зують, що існують всі підстави для того, щоб визначити Україну як державу “перехідного” типу, в якій у політичній сфері триває перехід від тоталітарного типу політичної системи до демократичного, а в економічній сфері – від командно-адміністративної економіки до ринкової.

Держава – це складне утворення політичної системи та політичної організації суспільства, яке створюється для налагодження життєдіяльності суспільства в цілому і здійснення політичної влади домінуючою частиною населення [9, С. 97]. Основними чинниками демократичної держави є: юридична і фактична гарантія прав людини і громадянина; суверенність особистості; плюралізм соціального і політичного життя; пріоритетна роль громадянського суспільства і правової держави; створення органів влади шляхом загальних відкритих виборів; легітимність влади; реалізація принципу поділу влади; наявність багатопартійної системи і політичної конкуренції; інституціоналізація конфліктів, забезпечення законності їх урегулювання; консенсус між головними суспільними структурами; базова єдність суспільства, спільна зацікавленість громадян у збереженні соціальної організації; високий рівень професійних і моральних якостей лідера [8, С. 580].

Отже, обов’язковою умовою функціонування демократичного суспільства є багатопартійна система. Відбиваючи погляди різних класів і соціальних груп, багатопартійність стає соціальним амортизатором, дає змогу розв’язати суспільні суперечності в рамках конституційно-регламентованих політичних процесів. Водночас багатопартійність може по-різному впливати на політичне і соціально-економічне життя суспільства. Цей вплив залежить від історичних особливостей політичних традицій суспільства, певного механізму правової регламентації діяльності політичних партій.

Як самостійний елемент політичної системи, політичні партії відокремлені від держави. З іншого боку, партії і держава активно взаємодіють. Співвідношення між ними в різних країнах виявляються по-різному, різняться як рівень, так і форми взаємодії. Однак у будь-якому випадку політичні партії не є складовою частиною державного механізму. У співвідношенні “держава – партії” останні виступають як засіб завоювання й утримання влади, а перша – як засіб її здійснення [12, С. 52].

За визначенням, політична партія – це добровільне об’єднання людей, котрі прагнуть домогтися здійснення ідей, які вони поділяють; частина певної соціальної верстви, класу, покликана висловлювати і захищати інтереси цієї спільноти. Важливою умовою організації політичних партій є спільність інтересів та політичних переконань.

Характеризуючи взаємодію і взаємовідносини держави і політичних партій, слід звернути увагу на явище інституціоналізації партій.

Інституціоналізація політичних партій виявляється у створенні розгорнутої правової основи їхньої організації і діяльності. Поняття інституціоналізації охоплює регламентацію порядку утворення партій, фіксацію в законодав-

стві загальних вимог щодо формування програмних і організаційних документів, внутрішньої структури і членства, фінансування діяльності та регулювання деяких інших питань.

Законодавство держави також регламентує окремі питання діяльності партій, зокрема, участь їх у виборчих кампаніях. Саме з участю у виборах конституції ряду держав пов'язують факт і необхідність існування партій, їхнє функціональне призначення. Нерідко встановлюється обмеження щодо організації і діяльності політичних партій загального характеру.

Політичні партії, громадські рухи та організації, програмні цілі яких мають на меті ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються [4, С. 16]. Отже, метою діяльності політичної партії має бути захист соціально-політичних інтересів певних груп населення. Саме заради реалізації цих інтересів і ведеться боротьба за завоювання і утримання влади.

Сучасна українська багатопартійність бере свій початок від діяльності правозахисних груп, які являють собою українське відгалуження гельсінського руху (від Гельсінської хартії 1975 р.) на ґрунті боротьби за громадянські права людини та визнання права нації на самовизначення. Це була Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод, а згодом – Українська Гельсінська спілка. Передумови організаційного створення системи багатопартійності в Україні були закладені в період політики “перебудови”, особливо з 1987 до 1989 року. Саме тоді утворилося багато громадсько-політичних клубів, груп та об'єднань. За підрахунками деяких науковців, їх було більше ніж 125, проте практика засвідчила неперспективність поодиноких політичних виступів та дій і вимагала об'єднання опозиційних сил. Такою громадською інституцією став Народний Рух України за перебудову (установчий з'їзд – 8-10 вересня 1989 року), який постав певним прикриттям для перших українських політичних партій [11, С. 111].

Розвиток політичної системи сучасної української держави, а з нею і політичних партій, проходить дуже складно. Тривала економічна криза, крах попередніх суспільних ідеалів, які поділяла значна частина населення нашої держави, призводять до стрімкого зростання соціальної напруженості в суспільстві, дискредитують в очах певної категорії громадян демократичні цінності.

Що ж стимулювало появу громадсько-політичних структур? У ст. 6 Конституції СРСР зазначалося: “Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром її політичної системи, державних і суспільних організацій є Комуністична партія Радянського Союзу...” [5, С. 6]. В березні 1990 року на III з'їзді Рад СРСР були відмінені 6 та 7 статті Конституції СРСР (1977), а пізніше ці статті були вилучені і з республіканських Конституцій. Таке рі-

шення прискорило розвиток демократії та появи нових політичних партій. У 1991 році з'являються Ліберальна, Соціалістична та Селянська партії України. Загалом до проголошення незалежності України було зареєстровано 4 партії, після проголошення – 27 [7, С. 43]. Формування політичних партій продовжується і по сьогоднішній день.

Особливість процесу формування багатопартійності в Україні полягає в тому, що її вихід на державний рівень передувє її становленню, тобто повноцінній розбудові вертикальних і горизонтальних партійних структур, формуванню власної соціальної бази, що у ще нествореної нової партії з'являлась фракція у Верховній Раді.

Процес розвитку багатопартійності відкрив простір для досить різнобарвного політичного спектра. Усі партії поділяються на групи за напрямками своєї діяльності. Таких напрямків існує декілька. Це центристська (прагматична) спрямованість, націонал-радикальна спрямованість, соціал-комуністичне спрямування та націонал-демократичний напрямок діяльності партій.

Значна кількість зареєстрованих Міністерством юстиції політичних партій поки ще не стали міцними організаціями, які б спромоглися виражати й захищати інтереси різних верств населення. Ці партії ще не здатні вести за собою маси, здобути сталу соціальну базу та справити помітний вплив на суспільство.

Одна з причин цього – негативний образ партій у масовій свідомості. Як свідчать соціологічні дослідження, 63% опитаних вважають, що політичні партії в Україні є насамперед об'єднаннями людей, які прагнуть влади [6, С. 325].

Значна частина політичних партій, що постали в Україні останніми роками, є своєрідними бізнес – проектами, політичними відгалуженнями великих підприємницьких структур. Низка партій спиралася в процесі свого створення і розвитку на адміністративний ресурс. Персоналістський характер (орієнтованість на особистість конкретного політичного лідера) багатьох партійних і виборчих проектів також свідчить про фрагментарність партійної системи України. На це ж вказує і регіональна обмеженість електорального впливу більшості партій і виборчих блоків [1, С. 133].

З часу проголошення самостійної української держави створюється якісно нова ситуація в суспільстві. Партійні структури, маючи тільки попередні програми без механізмів реалізації, стають неповноцінними суб'єктами політичної системи. Така ситуація створила умови для стимулювання малочисельних квазіполітичних партій під амбіційних псевдополітичних лідерів. У зазначений період складався тип партійної системи, що має елементи мультипартійності.

Фрагментованість партійної системи в Україні виражається в досить великій кількості партій, що претендують на представництво різних соціальних інтересів, і у високому рівні її нестабільності. З 30 учасників парламентських

виборів 1998 р. у загальнодержавному виборчому окрузі тільки 7 суб'єктів виборчого процесу в такому ж вигляді взяли участь у виборах 2006 р. З 1994 по 2006 рік СПУ самостійно брала участь у всіх виборчих кампаніях (у 1998 р. – у блоці із Селянською партією). Майже у всіх виборчих кампаніях (за винятком президентських виборів 1994 р.) КПУ брала участь як самостійний гравець [2, С. 16].

Звичайно, Україна несе в собі спадщину радянського режиму. Українська еліта спробувала, без сумніву, здійснити форсовану демократизацію, однак не врахувала при цьому свої конкретні умови, традиції, менталітет народу, а головне, розподіл ресурсів.

При цьому відбулася одна важлива зміна – розподіл державної власності, а в принципі, присвоєння загальнонародної власності вузьким колом зацікавлених громадян шляхом приватизації, у результаті чого сформувався клас нової посткомуністичної промислово-фінансової олігархії. Багатьма дослідниками відзначається, що через відсутність механізму демократичного контролю і цивілізованих правових відносин у середині правлячої еліти виникло явище, зовсім невластиве демократичним багатопартійним системам – так звана "партія влади".

Держави, що перебувають на перехідному етапі на шляху до демократії характеризуються не тільки наявністю модернізаційного синдрому. Вони мають ще деякі характеристики, що обумовлюють існування в державі багатопартійності, що не має особливого впливу ні в суспільстві, ні на державну владу.

Суспільні потреби в таких державах, і в Україні насамперед, поступаються потребам індивідумів, тобто розподіл ресурсів відбувається з глибоко ліберальним ухилом. При цьому соціальний (лівий) компонент практично ігнорується. За даними статистики за індексом людського розвитку ООН, 90% національних ресурсів в Україні належать приватному секторові, державі – 10%. Державна частка ресурсів мізерно мала порівняно з оптимальною – 80%. Тому про демократію як про структуру, що самопідтримується, в Україні поки мови йти не може [10, С. 13].

За таких умов програми політичних партій характеризуються загальнодекларативними гаслами, апелюванням до всього народу України, аби не зменшити зону ідеологічного впливу. Саме цим пояснюється наявність у документах різних політичних структур великої кількості загальнодемократичних догматів.

Серед умов і факторів, що впливають на становлення партійної системи України, виражають конкретно-історичний контекст і визначальні особливості виникнення і розвитку багатопартійності, з якої формується ця система, Л. Дунаєва виділяє наступні:

- посткомуністичний, посттоталітарний характер українського суспільства, відсутність демократичних партійно-політичних і державних традицій, досвіду і навичок політичної самоорганізації громадян у колек-

тивних формах захисту і реалізації групових та суспільних інтересів; тиск минулого досвіду політичної участі, посткомуністичні складові в політичній культурі й масовій суспільній свідомості країни;

- формування і функціонування впливової системи лобювання корпоративних економічних інтересів у структурах законодавчої і виконавчої влади, зрощування економічної і політичної еліти, посилення впливу різноманітних (в тому числі й тіньових) економічних структур на процес виникнення і діяльність політичних партій;
- незавершеність процесу правової інституціоналізації системи державної влади і національного поля політики, формування правил політичної гри, істотна політико-правова невизначеність статусу, ролі й умов діяльності політичних партій, їхніх взаємин з Президентом і урядом України, більшістю парламенту і виконавчою владою;
- неповноцінність, непрофесіоналізм, реальна малочисельність і аморфність політичних партій, невідповідність їх критеріям, що пред'являються до цих суб'єктів політики, їх нездатність прийняти на себе відповідальність за долю країни, за здійснення влади, відсутність інтелектуальних, кадрових та інших ресурсів, достатнього впливу і суспільної підтримки;
- надмірно прагматичний характер центристських партій, розмитість їхніх ідеологічних платформ, що знаходяться під сильним впливом, а деякі і під контролем груп корпоративних економічних інтересів, котрі конкурують між собою за вплив на Президента і Кабінет Міністрів України через представництво в парламенті та в структурах виконавчої влади різних рівнів [3, С. 10].

Конструкція політичної системи України не передбачає реальної участі політичних партій у процесі формування органів виконавчої влади як у центрі, так і на місцях, а отже – обмежує можливість її впливу на вироблення і реалізацію державної політики. Також не можна говорити про наявність дієвих механізмів політичної відповідальності перед виборцями партій і блоків, представлених у Верховній Раді, та їхній вплив на урядову політику.

Отже, становище та діяльність політичних партій свідчить про те, що політичний режим, який на даний час існує в Україні, ще не можна назвати демократичним, оскільки він зберігає ще значні елементи державного соціалізму. Тому одним з найважливіших завдань, на виконання якого вкрай необхідно направити зусилля – завершити процес партійно-політичного структурування українського суспільства та унеможливити утвердження авторитарних структур і механізмів.

135. **2.** Бойко О. Співвідношення електоральної і партійної систем в Україні за роки незалежності / О. Бойко. – Чернівці: Рута. – 2007. – Вип. 325-326. – С. 13-19. **3.** Дунаєва Л. М. Партійна система в умовах модернізації суспільства: світовий досвід і Україна: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02. / Л. М. Дунаєва / Ін-т держави і права ім. В. Корецького. – К. : 2001. – 14 с. **4.** Конституція (Основний закон) України. – К. : Преса України, 1997. – 80 с. **5.** Конституція (Основний закон) СРСР. – М. : Юридична література, 1987. – 48 с. **6.** Кремень В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації / В. Кремень, В. Ткаченко. – К. : 1998. – С. 325-327. **7.** Мала енциклопедія етнодержавознавства / відповідальний редактор Ю. І. Римаренко. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – 942 с. **8.** Політологічний енциклопедичний словник. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Генеза, 1997. – 400 с. **9.** Рудич Ф. М. Формування політичних структур в сучасній Україні: політологічний аналіз / Ф. М. Рудич // УДЖ. – 1994. – Березень-червень, № 2-3, – С. 51-65. **10.** Стаценко О. С. Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. С. Стаценко / Таврійський нац. ун-т ім. В. Вернадського. – Сімферополь: 2004. – 16 с. **11.** Українська Гельсінська Група (УГГ). – Збірник документів і матеріалів / упор. І. П. Шашкевич. – К. : Естетика, 2000. **12.** Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн / В. М. Шаповал. – К. : АртЕк, 1997. – 262 с.

Рецензент: к.політ.наук, доцент Ткаченко Г. І. (НУБГП)